

Пяць папярковых лістоў:

Валянціна Локун — шчырая працаўніца літаратурнай крытыкі

Валянціна Іванаўна — з кагорты спакойных і сціпрых людзей, якія ўмеюць радавацца чужым здабыткам, чужым поспехам, бачаць у асобе таго ці іншага пісьменніка, калегі добрае і светлае. Як мне падаецца, для літаратурных крытыкаў гэтая рыса носіць надзвычайную каштоўнасць. Гэта мне асабліва імпаніравала ў Валянціне Іванаўне. Перачытваючы лісты Валянціны Іванаўны, згадваеш ужо не аднойчы выказанае пра тое, што калі і крытыкуеш, калі бачыш заганы, то пастарайся сканцэнтравана над тым, а як палепшыць, як выправіць... Галоўнае ж — не цвік забіць, не раструшчыць і знішчыць кагосьці, а галоўнае — і пісьменніка, і чытача падвесці да думкі, што павінна быць у літаратуры, а ад чаго трэба пазбаўляцца, да чаго нельга апускацца...

У 1995 годзе ў мінскім выдавецтве «Навука і тэхніка» (цяпер выдавецтва носіць іншую назву — «Беларуская навука») пабачыла свет невялікая кніга Валянціны Локун «Маральна-філасофскія пошукі беларускай ваеннай і гістарычнай прозы». У анатацыі можна было прачытаць: «Даследуецца змест беларускай прозы на тэму вайны і гістарычнага мінулага беларускага народа (У. Караткевіч) у пошукавым маральна-філасофскім аспекце. Разглядаюцца творы Я. Брыля, В. Быкава, А. Адамовіча, І. Навуменкі, І. Шамякіна, І. Чыгрынава і іншых пісьменнікаў у суаднесенні з развіццём эстэтычнай думкі ў рускай савецкай прозе.

Разлічана як на літаратуразнаўцаў, так і чытачоў, якія цікавяцца праблемамі сучаснай беларускай літаратуры».

У той час я нічога не чуў пра Валянціну Іванаўну Локун. Не ведаў, што жыве яна ў Пінску. Тады не было яшчэ Інтэрнэта, не было Вікіпедыі... Гэта зараз можна зазірнуць у сеціва і прачытаць пра тое, што цябе цікавіць...

У той даўняй маёй рэцэнзіі 1996 года «Маральны выбар» на зборнік «Маральна-філасофскія пошукі беларускай ваеннай і гістарычнай прозы» я напісаў некалькі невялікіх заўваг пасля знаёмства з манаграфіяй: «Караткевіч усё ж такі рамантык. Рамантык у адлюстраванні мінуўшчыны, рамантык у спраўджванні маральнасці. Ці да такой ступені рамантычнае і ідэалістычнае наша жыццё? У тым ліку — жыццё народа ў мінулым? Думаецца, пры аналізе твораў У. Караткевіча трэба больш аб'ектыўна ставіцца да абуджанай мастаком сёвай мінуўшчыны. Аднак высноваў, накшталт наступнай, зробленых В. Локун, для сапраўднага аналізу творчасці нашага класіка недастаткова: «Праз мастацтва адбываецца ў чалавека і далучанасць да магутнай энергіі продкаў. Бо яно ўпітвае ў сябе геній усяго чалавецтва і гэтым аказвае ачышчальны ўплыў на душы пакалення». Гэта ўсяго толькі агульная схема.

Як і ў першых двух раздзелах, так і ў трэцім аўтар даследавання закранае праблему эстэтычнага вымярэння маральна-філасофскіх пошукаў літаратуры. Таму, пэўна, у высновах літаратуразнаўцы і пераважае клопат пра прыгожае. Але ці дрэнна гэта? Галоўнае — у эстэтычным пошуку не згубіць адчуванне «зямлі пад нагамі».

Так, тады ў сярэдзіне 1990-х я нічога не ведаў пра тое, што ў беларускім літаратуразнаўстве, літаратурна-мастацкай крытыцы працуе зусім абезрухоўлены чалавек, жанчына, якая зусім не выходзіць з дому.

Прайшоў некаторы час. У 2007 годзе «каманда» рэдакцыі часопіса «Нёман» прыехала на сустрэчу з чытачамі ў Пінск. Усім вядома, што горад над Пінай — не шэраговы раённы цэнтр... І ў тую паездку мы шмат чаго цікавага ў Пінску адкрылі. Асабіста я ўзбагаціўся новымі знаёмствамі. І быў вельмі ўсцешаны размовамі з паэтамі, празаікамі, якія стала жывуць у Пінску. Мне падалося, што менавіта ў гэтым правінцыйным гарадку склалася сапраўднае культурнае, асветніцкае «гнездо». Менавіта

тады ўсёй грамадой мы наведаліся і да Валянціны Іванаўны Локун. Вуліца Першамайская, дом 136, кватэра 6...

Жыла яна на той час з братам, таксама інвалідам. Сутнасць іх невылечнай хваробы міапатыі была ў тым, што паступова атрафіраваліся мышцы. З 1991 года ён таксама перастаў хадзіць, але наколькі яму дазваляла здароўе, ва усім дапамагаў сястры. Даглядалі іх абодвух старэнькая маці ды яшчэ замацаваны за сям'ёю двух інвалідаў сацыяльны работнік.

Цяжка пераказаць тагачаснае ўяўленне пра Валянціну Іванаўну. Усё адно як перад табой сядзела кволае дзіця, захутанае ў нейкую вопратку, накрытае пледам. Не памятаю тых некалькіх гадзін размовы. Мусіць, мы гаварылі пра магчымае асобнае выданне яе манаграфіі пра творчасць народнага пісьменніка Беларусі Васіля Быкава. Цікавілі мяне і іншыя творчыя планы Валянціны Іванаўны. Хаця пра ўсё пытаўся я вельмі асцярожна, баючыся праявіць адсутнасць такту.

А з тае сустрэчы мы пачалі даволі актыўна кантактаваць, перазвоньвацца. Пазней ліставаліся і праз электронную пошту. А з папяровай пошты ў мяне захавалася пяць лістоў літаратуразнаўцы з Пінска.

Ліст ад 11 лістапада 2007 года:

«Шаноўны Алесь Мікалаевіч! Дасылаю Вам рэцэнзію на М. Южыка. Раман нядрэнны, але над характарам галоўнага героя я б яшчэ папрацавала, рыхтуючы кнігу да друку. Алесь Мікалаевіч, а якое рашэнне Вы прынялі наконт майго Быкава? Ці ёсць надзея на перавыданне? Адначасова з рэцэнзіяй на М. Южыка скончыла і артыкул «Проза Уладзіміра Гніламёдава». Дамовілася з М. Мятліцкім, ён абяцаў гэты артыкул надрукаваць у «Полымі». А ў лютайскі нумар яны даюць мой матэрыял пра раман В. Коўтун «Пакліканья».

Зараз чытаю манаграфію І. С. Скарапанавай «Русская постмодернистская литература: новая философия, новый язык». Ну, скажу я Вам, і эквілібрыстыка...

Думаю пра В. А. Каваленку — пачуццяў шмат, а слоў пакуль няма. Не магу вызначыцца з мовай. Напэўна, лепш усё ж такі на беларускай. Няхай сабе і постфактум, але вінішую Вас з узнагародай — Граматай ад Пінскага гарвыканкама. Вельмі рада і за Вас, што Вы прычыніліся да нашага свята, і за нашыя ўлады, якія адпаведна ўсё гэта ацанілі.

Вось, здаецца, і ўсё. Дзякуй вялікі за турботы. Калі што якое — пішыце, або званіце...

Усяго Вам найлепшага! Валянціна Локун. 11.11.2007 г.

Р. С. Рэцэнзію мы запісалі і на дыск, я Вам яго таксама высылаю.

З надыходзячым Новым годам Вас! (Подпіс)».

Рэцэнзія на кнігу Валянціны Коўтун «Пакліканья» пад назвай «Пакліканья і абраныя. Узыходжанне пісьменніцы» выйшла ў часопісе «Полымя» — у другім нумары за 2008 год. А вось артыкул «Проза Уладзіміра Гніламёдава» — толькі ў другім нумары за 2009 год.

Наступны ліст — ад 29 чэрвеня 2009 года:

«Паважаны Аляксандр Мікалаевіч! Атрымала Ваша пісьмо. Дзякуй вялікі за тэя словы падтрымкі, што Вы мне напісалі. Я разумею, сітуацыя цяпер склалася вельмі неспрыяльная, каб выдаваць кніжкі, — але яна менавіта такая (падкрэслена Валянцінай Іванаўнай. — А. К.) ужо не адно дзесяцігоддзе. Аб дзяржаўнай падтрымцы мы, здаецца, яшчэ доўга будзем марыць. Ну, але як будзе — так і будзе.

Мы тут з Марыяй Іванаўнай таксама зрабілі адзін «захад», калі ў нас нешта атрымаецца, я Вам абавязкова паведамлю.

Цяпер адносна маёй аўтабіяграфіі. Аляксандр Мікалаевіч, я яе напісала і адправіла Вам па электроннай пошце яшчэ недзе на пачатку чэрвеня (падкрэслена Валянцінай Іванаўнай. — А. К.). Пасля званіла ў прыёмную, мне паведалі, што яе адразу перадалі Мінзеру (здаецца, такое прозвішча я пачула). Так што мая аўтабіяграфія даўно ў Вас.

Праўда, не ведаю, як яе ўспрыме чытач, бо я ўсё ж больш навуковец, чым пісьменнік. Пісаць «прыгожа» ў мяне не вельмі атрымліваецца. Няма пакуль фотакартачкі. Трэба неяк адважыцца і зрабіць яе.

Вось і ўсё. Дзякуй за пісьмо. З павагай да Вас Валянціна Локун. 29.06.2009».

З асобным выданнем манаграфіі пра В. Быкава ўсё ніяк не атрымлівалася. Праўда, пазней у скарочаным выглядзе тэкст працы В. Локун увайдзе ў зборнік «Васіль Быкаў: вядомы і невядомы», які пабачыць свет у 2011 годзе ў выдавецтве «Літаратура і Мастацтва». У адзін зборнік з успамінамі Анатоля Сульянава, які па-сапраўднаму сябраваў з Васілём Уладзіміравічам.

Што да Марыі Іванаўны, то літаратуразнаўца мела на ўвазе Марыю Ляшук — галоўнага рэдактара пінскай гарадской газеты «Пінскі веснік». Яна (сама — таленавітая журналістка, член Саюза пісьменнікаў Беларусі) якраз і была з тае кагорты пінчукоў, хто заўсёды адгукаўся на просьбы Валянціны Іванаўны, хто не мінаў яе кватэры ў рознае надвор'е, пры розных трывогах і клопатах. Зараз вось нават і падумалася: а чаму б людзям (у першую чаргу — журналістам, літаратарам), якія добра ведалі Валянціну Іванаўну, не скласці кнігу ўспамінаў пра літаратуразнаўцу?!

Аўтабіяграфію ж сваю Валянціна Локун, відаць, пісала па майму запыту. У рэдакцыйна-выдавецкай установе «Літаратура і Мастацтва» толькі што пабачыў свет укладзены Мікалаем Несцеравічам Мінзерам зборнік аўтабіяграфій «З росных сцяжын». Ён узнік з выдавецкай ініцыятывы прадоўжыць колішнюю выдавецкую традыцыю, калі літаральна адзін за другім былі выдадзены тры зборнікі аўтабіяграфій літаратараў — «Пяцьдзесят чатыры дарогі», «Пра час і пра сябе», «Вытокі песні».

Кніга «З росных сцяжын», якая працягнула «праект» амаль праз чатыры дзесяцігоддзі, выклікала шырокі розгалас. Былі рэцэнзіі. І ў выдавецтва, і ў Мікалая Мінзера як укладальніка было жаданне прадоўжыць своеасаблівую серыю. Так мы пачалі збіраць пятую кнігу аўтабіяграфій беларускіх пісьменнікаў і таксама выдаць, але не атрымалася. А кніга сабраная... Рукапіс яе ёсць, ляжыць, на вялікі жаль, без руху.

З ліста Валянціны Іванаўны Локун ад 24 жніўня 2009 года:

«Шаноўны Аляксандр Мікалаевіч!

Атрымала ад Вас ліст, карэктурку крышку раней, а вось сёння трымаю ў руках і «Полымя». Артыкул мой прадстаўлены вельмі і вельмі дастойна.

Дзякуй Вам вялікі! За ўсё! За тое, што паруніліся, знайшлі час (падкрэслена Валянцінай Іванаўнай. — А. К.) і даслалі карэктурку, за высокую ацэнку маёй працы і ўвогуле за падтрымку.

Згодна з Вамі: калі б ВАК падтрымаў Вашу ініцыятыву і «Полымя» набыло новы статус, — гэта толькі б садзейнічала папулярызаванні часопіса. Там можна знайсці досыць сур'ёзныя артыкулы, а калі крышачку ўзмацніць патрабаванні да аўтараў, дык усё будзе як трэба. «Акадэмізм» часопіса вядомы даўно. Навуковы ўзровень высокі. Будзем спадзявацца...

Дай Вам Бог здароўя, Аляксандр Мікалаевіч, усяго Вам самага найлепшага! А крывдаваць я на Вас не магу, Вы робіце, што можаце, што ў Ваших сілах.

З павагай і ўдзячнасцю Валянціна Локун».

«Полымя», на шчасце, стаў ВАКаўскім часопісам. Дзякуючы найперш руплівасці галоўнага рэдактара «Полымя» Міколы Міхайлавіча Мятліцкага. Ён і з літаратуразнаўцамі сяброўства ладзіў, і шмат што зрабіў для пашырэння сувязяў выдання з Нацыянальнай акадэміяй навук Беларусі. У «Полымі» з нарысамі, артыкуламі выступалі не толькі вучоныя-літаратуразнаўцы, але і гісторыкі, эканамісты.

У «Літаратуры і Мастацтве», дзякуючы і добрым сувязям з брэсцкімі бібліятэкарамі, найперш — з работнікамі Брэсцкай абласной бібліятэкі імя М. Горкага, з тагачасным кіраўніцтвам кніжнай скарбніцы — дырэктарам Тамарай Паўлаўнай Данілюк і яе намеснікам Алай Міхайлаўнай Мяснянкінай, склалася атмасфера сапраўднай прыязнасці

да творчасці пісьменнікаў Берасцейшчыны. Як вынік — былі выдадзены кнігі «Літаратурная Берасцейшчына» В. Ляшук і Г. Снітко, зборнікі прозы, паэзіі, перакладаў Валерыя Грышкаўца, Рышарда Капусцінскага, Анатоля Бензерука, Ніны Мацяш, Аляксандра Паплаўскага, Аляксандра Валковіча, Валерыя Гапеева, Анатоля Гладышчука, Зінаіды Дудзюк... Так і склалася з 2007 па 2011 гады сапраўдная «брэсцкая бібліятэка». Але шмат чаго і не ўдалося рэалізаваць. І сёння надзвычай шкаду, што не выдалі асобныя кнігі і Валянціны Локун, і Генадзя Праневіча...

Наступных два лісты — з 2012 года. Чытаю пісьмо ад 24 мая 2012 года:

«Паважаны Алесь Мікалаевіч! Як і абяцала, пішу «ад рукі». На жаль, камп'ютар, інтэрнэт і мабільнікі скоро зусім адвучаць людзей ад ручкі і ліставанняў, а ўсе нашы рукапісы змесцяцца на адной флэшыцы. Такі час...»

Цяпер пра Мальдзіса. Скажаць, што мы з ім добра знаёмыя, будзе перабольшаннем. Прафесар Мальдзіс быў для мяне вышынёй недасягальнай. Ды і творчыя нашы інтарэсы ішлі рознымі накірункамі. Ён імат і плённа шчыраваў на ніве беларусістыкі. Ён адкрываў свету — спачатку славянскаму, а пасля і астатняму — беларускую літаратуру, а разам з гэтым знаёміў, таксама адкрываў нам, славянскую культуру, карані, гісторыю гэтай культуры. Мальдзіс як творца, навуковец — асоба ўнікальная, маштабная ў сваёй творчай і «геаграфічнай» зацікаўленасці. Такі (падкрэслена Валянцінай Іванаўнай. — А. К.) Мальдзіс у нас адзіны, побач з ім паставіць няма каго, роўных яму не бачу.

Асабіста з Адамам Іосіфавічам мяне пазнаёміў Мікола Чырскі (працуе ў сферы турызму, краязнавец). Гэта дзякуючы яму, Чырскаму, выйшла мая манаграфія пра В. Быкава. Чырскі яе і распаўсюджваў у Мінску. Некалькі экзэмпляраў перадаў Адаму Іосіфавічу, якога добра ведаў. А. І. прачытаў, яму спадабалася, і адну кніжку па сваіх каналах ён перадаў у Лондан, у скарынінскую бібліятэку. У сувязі з гэтым, а пасля і з нагоды майго юбілею, А. І. прысылаў мне паштоўкі. Вось і ўсе нашы ліставанні.

Што датычыць майёй рэцэнзіі, то яе гісторыя такая. Быў канец 80-х – пачатак 90-х гадоў. Я працавала над гістарычнай прозай У. Караткевіча (мая манаграфія «Маральна-філасофскія пошукі беларускай ваеннай і гістарычнай прозы». – Мн., 1995). Тады толькі прыступала да прачытання творчасці У. Караткевіча. У гэты ж час з'явілася і кніга А. Мальдзіса «Жыццё і ўзыходжанне Уладзіміра Караткевіча» (Мн., 1991). Кніга мяне зацікавіла, вось я і напісала рэцэнзію «Быў, ёсць і буду...», якая была змешчана ў «Польмі» (№ 3, 1992). Гэта было першае (падкрэслена Валянцінай Іванаўнай. — А. К.) і, што таксама вельмі важна, наватарскае (падкрэслена Валянцінай Іванаўнай. — А. К.) прачытанне Мальдзісам творчай і жыццёвай біяграфіі вялікага Творцы. А. Мальдзіс па сутнасці першым (падкрэслена В. Локун. — А. К.) адкрыў нам У. Караткевіча ў працэсе яго творчага развіцця, у развіцці яго складана-багатых стасункаў са светам. Адкрыў Асобу.

Ці глядзелі Вы мой рукапіс, дасланы Але Генрыхуўне? Мне здаецца, было б надрэнна паяднаць Быкава і экзістэнцыяльную літаратуру з праявамі постмадэрнізму ў сучаснай літаратуры — літаратуры XXI ст.

Як Вам мая ідэя, Алесь Мікалаевіч?

Прыцягвае мяне яшчэ адна тэма — філасофія адзіноты (адночества), але ніяк не магу падступіцца, часу не падбяру. Для «Польмя» напісала зноў пра У. Дамашэвіча, паставіла ўжо апошнюю кропку. У «Нёман» адправіла рэцэнзію на манаграфію Мікуліча «Паэзія Заходняй Беларусі (1922–1939 гг.)». Зараз працую над калектыўнай манаграфіяй «Літаратурная карта Еўропы» і г. д. Пішыце, ці тэлефануйце, Алесь Мікалаевіч. Мой элект. адрас...».

...Зазірнуў у свой электронны архіў. Там захавалася некалькі дзясяткаў, мо нават каля сотні, лістоў ад Валянціны Іванаўны Локун, а пасля яе смерці мы яшчэ некаторы час ліставаліся з яе братам — Васілём Іванавічам Локунам. Але гэта ўжо — асобная гісторыя. І, можа быць, з яе яшчэ вырасце некалі іншы аповед.

А ў нашай папяровай з Валянцінай Іванаўнай перапісцы быў яшчэ і пяты ліст — ад 2 жніўня 2012 года. Вось яго і цытую напрыканцы свайго нядоўгага ўспаміну:

«Паважаны Алесь Мікалаевіч! Ваша пісьмо атрымала. Дзякуй вялікі...»

А цяпер наконт Вашай прапановы напісаць артыкул пра творчасць Алены Брава. Тэксты гэтай пісьменніцы мне падабаюцца, нешта пра іх я ўжо недзе і пісала. Думаю, артыкул у мяне атрымаецца і лепей за ўсё было б яго надрукаваць у «Нёмане», каб і рускамоўны чытач пазнаёміўся з гэтай цікавай пісьменніцай. Але канкрэтна аб гэтым я пазней з Вамі пагавару.

На вялікі жаль, Алесь Мікалаевіч, я не магу даслаць Вам сваёй манаграфіі «Маральна-філасофскія пошукі беларускай ваеннай і гістарычнай прозы», бо ў мяне застаўся яе толькі адзін экзэмпляр. Кніжка была выдадзена ў выдавецтве «Навука і тэхніка», калі я працавала ў Інстытуце літаратуры, мне тады Віктар Антонавіч Каваленка пераслаў некалькі аўтарскіх экзэмпляраў і больш я іх не мела магчымасці набыць. І апошняе...».

Неяк няёмка цытаваць апошнія радкі. Яны быццам мяне «ўпрыгожваюць»... Але і яе не проста «ўпрыгожваюць», а ўзвышаюць, паказваюць як чалавека чулага, высакароднага чалавека, які думаў пра другіх. Таму, прабачце, і працытую:

«... Не хварэйце, Алесь Мікалаевіч! Бо тое — і ў такіх маштабах! — не можа рабіць ніхто. Ды і для мяне асабіста Вы з'яўляецеся ці не галоўнай творчай апорай і падтрымкай. Без Вас я зусім знікну з літаратурнай арбіты. Так што трымайцеся!!! Ну хто яшчэ, акрамя Вас, напіша мне пісьмо «ад рукі» і на паперы пры нашай агульнай камп'ютарызацыі? Вялікі дзякуй Вам за ўсё! З найлепшымі пажаданнямі — Валянціна Локун».

...Высакародны, чуйны да навакольнага свету чалавек, Валянціна Іванаўна Локун, нягледзячы ні на што, паспела зрабіць на дзіва шмат. Мо таму і здолела шмат напісаць, шмат каго з пісьменнікаў падтрымаць добрым словам, што сама была чалавекам шчырым, адкрытым, светлым. І ёй ахвотна дапамагалі, стараліся нейкім чынам паспрыяць вырашэнню яе творчых клопатаў. Сярод такіх людзей — і акадэмік Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі Уладзімір Васільевіч Гніпамёдаў. А яшчэ — і праяік, паэтэса, перакладчыца, кандыдат філалагічных навук Валянціна Коўтун.

Зробленае, напісанае чалавекам і крытыкам светлай душы Валянцінай Іванаўнай Локун варта ўвагі чытачоў розных пакаленняў. Яна, чалавек шматпакутны і разам з тым на дзіва дзеззодольны, рабіла ўсё магчымае і часам нават немагчымае для таго, каб ствараць свой партрэт сучаснага літаратурнага працэсу. І гэта ёй, як мне ўяўляецца, удалося.

Гэтыя радкі я пішу таму, што варта не проста помніць Валянціну Іванаўну Локун, а і выдаць асобнай кнігай яе артыкулы, рэцэнзіі, выдаць напісанае ёю пра народнага пісьменніка Беларусі Васіля Быкава. Веру, што гэта ўсё ж удалася рэалізаваць.

Хацеў было паставіць кропку, а побач — кніга Валянціны Локун, якую ўжо не раз згадваў: «Маральна-філасофскія пошукі беларускай ваеннай і гістарычнай прозы: 1950–1960-я гады». У кнізе ёсць і такія радкі: «Мужнасць, самаадданасць — натуральныя якасці свабоднай асобы, якая ўвабрала ў сябе народную мараль і прапусціла яе праз сваё ўнутранае «я». Такім мужным, самаадданным чалавекам, такім мужным літаратуразнаўцам і была Валянціна Іванаўна Локун — літаратуразнаўца з Пінска, з Берасцейшчыны.

У жніўні 2021 года — 75 гадоў з дня нараджэння беларускага літаратуразнаўцы, літаратурнага крытыка, кандыдата філалагічных навук Валянціны Локун. Ёсць час, каб дастойна падрыхтавацца да гэтай даты, перавыдаць яе творы. А яшчэ — назваць яе імем вуліцу ў Пінску, а мо яшчэ і адну з бібліятэк Пінска ці Пінскага раёна. Мне падаецца, берасцейская грамадскасць, самыя розныя творчыя людзі з гэтай старонкі — будуць толькі «за».

г. Мінск, май 2019 г.